

NOFI 210 / NOFI 250

Semester: Vårsemesteret 2018

Tittel på kurset: Nordiske mellomaldertekstar

Faglærarar: Odd Einar Haugen (OEH) og Juliane Tiemann (JT). Begge lærarane vil vere til stades i dei fleste timane, men på grunn av reisefråvære vil nokre av timane bli haldne av berre ein av lærarane. I kursplanen står oppført den læraren som har hovudansvaret for kvar time.

Undervisningsspråk: Norsk (nynorsk og bokmål).

Undervisningslokale: Med unntak av orienteringsmøtet blir all undervisning halden i grupperom G i Sydneshaugen gamle skole.

Mål: Kurset skal gje deltakarane eit allment oversyn over dei nordiske mellomalderspråka med hovudvekt på tekstar frå 1200- og 1300-talet. Eit utval på fem tekstutdrag vil bli brukt i undervisninga, men eit større utval av tekstutdrag vil bli stilt til disposisjon med tanke på oppgåveskriving og presentasjonar i løpet av kurset. Gjennom komparasjon mellom dei ulike språka er målet å vise at dei nordiske mellomalderspråka er nært i slekt, sjølv om den overleverte litteraturen på desse språka er nokså ulik og større for den vestnordiske greina enn den austnordiske greina. Ettersom språka utvikla seg så ulikt i perioden (islandsk på dei fleste felt mest konservativt og dansk mest avansert) vil kurset også gje ei diakron innsikt og må derfor dra nytte av og byggje på språkhistoriske framstillingar.

Struktur: Etter ei allmenn innføring i bakgrunnen for dei nordiske mellomalderspråka og dei hjelpemidla som vi har tilgang på, vil vi bruke gammalislandsk fonologi, morfologi og syntaks som eit referansepunkt. Deretter vil vi bruke denne språktilstanden som ein bakgrunn for lesinga av gammalnorsk tekst, slik at gammalnorsk kan beskrivast i jamføring med gammalislandsk. Deretter følgjer vi opp med gammalsvensk i jamføring med islandsk og norsk, og så vidare med gutnisk og dansk. I nokre tilfelle kan ein forklare utviklinga med grunnlag i den gammalislandske språktilstanden, i andre tilfelle må ein gå bakanfor denne for å forklare utviklinga. Men langt på veg trur vi det vil fungere med å bruke gammalislandsk som ein representant for det vi kan kalle tidleg fellesnordisk, *dønsk tunga*, som det i si tid vart kalla.

Orienteringsmøte

Måndag 15. januar, kl. 09:15–10:00, rom 400 i HF-bygget. Presentasjon av dette og andre kurs i norrøn filologi.

Kursplan

1. Tysdag 16. januar, kl. 14:15–16:00. **OEH**: Den førnordiske bakgrunnen (germansk og urnordisk) og utviklinga av eit fellesnordisk språk etter synkopetida.
2. Tysdag 23. januar, kl. 14:15–16:00. **OEH**: Oversikt over dei nordiske mellomalder-språka ved inngangen til perioden, skriftfesting med runer og latinskrift, og spørsmålet om ortografi og normaliseringsgrad for tekstgrunnlaget på kurset.
3. Tysdag 30. januar, kl. 14:15–16:00. **OEH** og **JT**: Hjelpemiddel i kurset: grammatikkar, ordbøker, språkhistorier, tekstutgåver. **JT** presenterer hjelpemiddel for islandsk og svensk (med eit sideblikk til gutnisk), **OEH** norsk og dansk.
4. Tysdag 6. februar, kl. 14:15–16:00. **JT**: Islandsk språk ca. 1200. Eit oversyn over fonologi og morfologi (og litt syntaks).
5. Tysdag 13. februar, kl. 14:15–16:00. **JT**: Arbeid med islandsk tekst på bakgrunn av den grammatiske strukturen som er oppsett.
6. Tysdag 20. februar, kl. 14:15–16:00. **OEH**: Norsk språk ca. 1200. Eit oversyn over fonologi og morfologi (og litt syntaks).
- [Studieveke]
7. Tysdag 6. mars, kl. 14:15–16:00. **OEH**: Arbeid med norsk tekst og komparasjon med islandsk.
8. Tysdag 13. mars, kl. 14:15–16:00. **JT**: Svensk språk ca. 1200. Eit oversyn over fonologi og morfologi (og litt syntaks).
9. Tysdag 20. mars, kl. 14:15–16:00. **JT**: Arbeid med svensk tekst og komparasjon med islandsk og norsk.
- [Påskeferie]
10. Tysdag 3. april, kl. 14:15–16:00. **OEH**: Hovudtrekk i gutnisk språk og tekstlesing.
11. Tysdag 10. april: Konferanse med deltakarar frå England og Noreg.
12. Tysdag 17. april, kl. 14:15–16:00. **OEH**: Dansk språk ca. 1200. Eit oversyn over fonologi og morfologi (og litt syntaks).
13. Tysdag 24. april, kl. 14:15–16:00. **OEH**: Arbeid med dansk tekst og komparasjon med islandsk, norsk, svensk og gutnisk.

Litteratur

Allment om språkhistorie

I det nye firebandsverket, *Norsk språkhistorie* (utg. Helge Sandøy og Agnete Nesse), gjev kap. 1 i bd. 1, *Mønster* (2016), ei god og oppdatert innføring i kva språkhistorie er – og kan vere. Vel verdt å lese!

Litteratur om eldre islandsk

En god start for å komme seg i gang med dette emnet er å lese kap. 12 i *Handbok i norrøn filologi* av Odd Einar Haugen (Bergen: Fagbokforlaget, 2013) om gammel-islandsk (og gammelnorsk) språk skrevet av Jan Ragnar Hagland.

I *Språket vårt før og nå* (Oslo: Gyldendal, 1975) av Arild Leitre og Einar Lundeby (Del 2: Norrønt og nyislandsk) kan man lese vidare om lydlære og lydregler for norrønt språk (s. 7–8), noen viktige trekk ved norrønt mål (s. 9–14) og man får en kort grammatikk med kommentarer (s. 46–73). En veldig detaljert innføring i språket gir boka *A new introduction to Old Norse* av Michael Barnes (London: Viking Society, 2008) som er tilgjengelig på nettet:

<https://archive.org/stream/OldNorseGrammar/Old%20Norse%20Grammar#page/n1/mode/2up>.

I det store tobindsverket redigert av Oskar Bandle et al. *The Nordic Languages* (Berlin: De Gruyter, 2002–2005) kan man lese korte artikler om nordisk språkhistorie.

Interessant i sammenheng med den første delen av kurset er kap. 100 *The various Old Nordic dialects*.

Ordbøker som kan brukes under kurset og som er tilgjengelige via biblioteket eller på nettet er *An Icelandic-English Dictionary* (Oxford: Clarendon Press, 1957) av Richard Cleasby og Guðbrandr Vigfusson, og *Icelandic-English Dictionary* av Geir T. Zoëga (Reykjavík, 3.utg., 1957; finnes i flere seinere opptrykk til rimelig pris).

Gode innføringer og grammatikker for gammelislandsk er også Robert Nedomas *Kleine Grammatik des Altisländischen* (Heidelberg: Winter, 2010) og *Altisländisches Elementarbuch* av Andreas Heusler (Heidelberg: Winter, 1977) – begge to er på tysk, men kan brukes i dette kurset siden paradigmene og de grammatiske opplysningene er tydelige og forståelige også for de som ikke kan tysk.

Litteratur om eldre norsk

Kanskje den beste av dei nyare norske språkhistoriene for grunnivået på universitet og høgskolar er Arne Torp og Lars Vikør *Hovuddrag i norsk språkhistorie* (Oslo: Gyldendal, 4. utg. 2014). I denne språkhistoria blir det gjort eit skarpt skilje mellom indre (dvs. strukturell) og ytre (dvs. sosiologisk) språkhistorie. Det er verdt å lese kap. 2 og 3 i denne språkhistoria – kortfatta, men gode framstillingar. Dei store språkhistoriene over eldre norsk er for det første Gustav Indrebø, *Norsk målsoga* (Bergen: Grieg, 1951; ny utgåve Bergen: Norsk bokreidingslag, 2001) og Didrik Arup Seip, *Norsk språkhistorie til omkring 1370* (Oslo: Aschehoug, 1955). Begge er verdifulle som referanseverk, men ikkje så godt eigna til førstegongslesing.

For vårt kurs kan ein gå til den nye firebands språkhistoria (utg. Helge Sandøy og Agnete Nesse, Oslo: Novus) og lese kap. 4 i band 4, *Tidslinjer* (under utgjeving i 2018). I dette bandet gjev *Høgmellomalderen (1050–1350)*, forfatta av Odd Einar Haugen, eit filologisk basert oversyn over den gammalnorske perioden, med vekt på kjelde-materialet (runer, handskrifter og diplom), og der det blir gitt nokre strukturelle riss av gammalnorsk fonologi, morfologi og syntaks, og dessutan av den diakrone utviklinga i perioden.

I band 1, *Mønster* (utgjeve i 2016) er det nokre gode kapittel om språkstrukturelle forhold, der dei eldre delane supplerer den kronologiske framstillinga ovanfor. Det gjeld desse:

Kap. 2 Fonologi, særleg s. 103–137

Kap. 3 Morfologi, s. 215–260 (skriven i eit mindre kronologisk perspektiv enn kap. 2)

Kap. 4 Syntaks. Dette er stort og har nesten berre døme frå eldre norsk, så det kan vere mykje å hente her, om ein skulle velje eit syntaktisk perspektiv på tekstane, For vårt kurs er det kanskje i meste laget. Under alle omstende kan det vere verdt å få med seg del 10 “Stil- og sjangervariasjon i gammalnorsk”, s. 422–432.

Kap. 6 har eit fint stykke, “Tekstar og sjangrar fram til 1600”, s. 521–538. Det bør ein ta med seg.

Litteratur om eldre svensk

Ei god innføring er gitt av Gertrud Pettersson i *Svenska språket under sjuhundra år* (Lund: Studentlitteratur, 2005; på biblioteket finner man utgaven fra 1996). Viktige kapitler for vårt kurs finner dere på s. 47–61, der det er en omtale av svenske runeinnskrifter, håndskriftsformer og noen teksteksempler. På s. 83–112 finnes det en oversikt over viktige grammatiske trekk i eldre svensk. Den grammatiske framstillinga i denne boka er kortfattet, men god.

En mer detaljert oversikt gir Elias Wessén i *Svensk språkhistoria* (Stockholm: Filologiska föreningen, 1965–68) i tre deler (I: Ljudlära och ordböjningslära, II:

Ordbildningslära og III: Grundlinjer till en historisk syntax). Det er verdt å bla gjennom følgende kapitler:

Bd. I, Avd. A

Kap. II: Runsvenskan (o. 800 – o. 1225), særlig s. 28–38

Kap. III: Den äldre fornsvenskan (o. 1225 – o. 1375), særlig s. 51–53, 61–65

Bd. I, Avd. B

Kap. I. Äldre fornsvensk ordböjning

Kap. II: Formsystemets utveckling i fornsvensk tid.

Bd. II

Kap I: Olika slag av ordbildning, særlig s.11–21

Boka til Gösta Bergman, *Kortfattad svensk språkhistoria* (Stockholm: Prisma, 1993; på biblioteket finner man utgavene fra 1968 og 1972) er et verk som gir en allmenn oversikt over runesvensk (fram til 1225) på s. 20–26. Boka gir også et kortfattet inntrykk av tekster i eldre svensk og grammatikken på s. 30–65, der man får kortere tekststykker fra noen viktige kilder til den (klassiske) fornsvenske perioden med påfølgende oversettelse til svensk.

I Gun Widmarks bok *Det språk som blev vårt. Ursprung och utveckling i svenskan. Urtid – Runtid – Riddartid* (Uppsala: Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi, 2001) er det verdt å lese gjennom kap. 2 om runtidens fornsvenska. Hun gir også eksempler på runeskrift og noen korte opplysninger om språkforandring.

For arbeidet med tekstene kan man godt bruke ordbøker på nettet. Via språkbanken si side får man tilgang på ei online-ordbok over eldre svensk som baserer seg på *Ordbok över svenska medeltidsspråket*, utarbeidet av K.F. Söderwall og *Ordbok till Samlingen af Sweriges Gamla Lagar* av C.J. Schlychter: <https://spraakbanken.gu.se/korp>
Klikk på “Fornsvenska” i menylinjen oppe på skjermen.

Litteratur om eldre dansk

Ei fin og kronologisk ordna innføring er gjeven av Allan Karkar i *Dansk i tusind år* (København: Reitzel, 1995). Emnet for vårt kurs er godt dekt på s. 16–108, der det rett nok er ein ganske lang (men velskriven) omtale av danske runeinnskrifter. Dette er supplerande stoff til kurset NOFI 110, men også viktig som kjeldemateriale til dansk språkhistorie før dei eldste handskriftene i det latinske alfabetet kjem på midten av 1200-talet, og for fullt frå ca. 1300. Framstillinga til Karkar har mange kortare tekststykker med påfølgjande omsetjing til dansk, og det er vel verdt å bruke tid på desse. Karkar skriv for eit breiare publikum, men utan at det går på kostnad av den faglege kvaliteten. Det er ikkje så mykje språkstrukturelle eller grammatiske innslag i hans framstilling; det må ein hente i andre framstillingar.

Den nye verket *Dansk sproghistorie* har no kome med det første av seks band, *Dansk tager form* (København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 2016). Her har dei valt

å sjå på språket frå nye og tematisk organiserte perspektiv. Det første bandet har heller ikkje noko særleg om språkstruktur, men det er lekkert framstilt og vel verdt å bla gjennom. For vårt kurs kan desse kapitla framhevast:

Kap. 1.1 Sprogets kilder, særleg s. 17–25

Kap. 2.2 Sproghistoriske kilder, s. 79–83

Kap. 2.4 Sprogfamilien, særleg s. 125–137

Kap. 3.1 Sproghistorier, s. 193–207 (s. 197 om Kalkars ordbok)

Kap. 3.2 Ordbøger, særleg s. 224 og 226–228 (om *Gammeldansk ordbog*)

Kap. 4.1 Runer, s. 301–322

Kap. 4.2 Den ældste bogstavskrift, s. 323–339

Kap. 4.1 og 4.2 er egentleg supplement til NOFI110, men vel verdt å få med seg.

I det store tobandsverket *The Nordic Languages* ved Oskar Bandle et al. (Berlin: De Gruyter, 2002–2005) er det fleire kortfatta, men fagleg tunge kapitlar. Av særleg interesse er desse:

Kap. 90 Old Nordic: A definition and delimitation of the period

Kap. 100 The various Old Nordic dialects

Kap. 102 The phonology of Old Swedish and Old Danish

Kap. 104 The morphology of Old Swedish and Old Danish

Kap. 102 er nokså krevjande, og kap. 104 må seiast å vere arkaiserande, spesielt med tanke på dansk. Men det er kanskje ikkje så lett å framstille morfologien på ein annan måte. Særleg er dansk eit problem, så raskt som dette språket utvikla seg allereie frå 1000-talet.

Den verkeleg store språkhistoria over dansk er Peter Skautrup, *Det danske sprogs historie* (København: Gyldendal, fire band 1944–1968 + registerband 1970). Det første bandet *Fra Guldhornene til Jyske lov*, dekkjer vår periode (dvs. fram til 1350), medan det andre bandet, *Fra Unionsbrevet til Danske lov* går eit godt stykke inn i neste periode. Skautrups framstilling er framleis utan sidestykke, og den er særleg sterk på sambandet mellom språket, samfunnet og kulturen. Det første bandet er på ca. 300 sider.

Johannes Brøndum Nielsen er mannen bak *Gammeldansk grammatikk*, som kom ut i åtte band i perioden 1928–1974 (han døyde i 1977, 96 år gammal). Dette er ei språkhistorisk orientert framstilling av eldre dansk fonologi og morfologi, men altfor omfattande til at den er eigna som innføringsverk. Derimot kan den vere fin til oppslag av enkeltstående fenomen.

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab har utvikla og driftar nettressursen www.middelaldertekster.dk. Her er nokre av tekstane kopla opp mot den digitale *Gammeldansk ordbog*, men denne ordboka er langt frå fullført, så for mange av oppslagsorda er det ikkje så mykje å hente der.